

OBLIKOVANJE PRVIH VZORCEV PRAVNIŠKIH BESEDIL V SLOVENŠČINI IN NJIHOVA RABA V PRAKSI

Novak Nina

Univerza v Ljubljani, Slovenija

The article represents a historical examination of Slovene legal language in the period 1848 – 1900. The main attention is devoted to planned development of patterns for Slovene legalistic texts. Analysis is based on the research corpus, which consists of Slovene legalistic texts, preserved in the Slovene national archive.

Uvod

Pravna besedila, ki so urejala pravna razmerja in odnose med ljudmi, so prva ohranjena posvetna besedila v slovenščini. Iz druge polovice 16. stoletja sta v slovenščini ohranjeni dve takšni besedili, in sicer upravno-pravni razglasni (zapovedni) list o novem vinskem davku, ki ga je leta 1570 napisal kranjski deželni upravitelj Janez Kisel iz Fužin, in vinski zakonik *Gorske bukve*, pravno besedilo, ki ga je leta 1582 prevedel Andrej Recelj (Pogorelec 1982: 12). Iz 17. stoletja se je ohranilo več uradno-pravnih prisežnih obrazcev – kot je npr. prisega iz sodne prakse, zapisana med leti 1601 in 1609 v *Vetrinjskem urbarju*, fevdalna prisega krškemu škofu iz leta 1637, prisega cesarju Ferdinandu III. iz leta 1653 in *Pliberška prisega* iz druge polovice 17. stoletja (Domej 1974: 256). Od srede 18. stoletja naprej so ohranjeni tudi prevodi kurend, patentov in drugih uradnih obvestil v središčnem, kranjskem jeziku, ki so jih prevedli Linhart, Kumerdej, Vodnik, Metelko in Malavašič (Orožen 1996: 229). Načrtno razvijanje slovenskega pravnega jezika (prevodi temeljnih pravnih virov in zakonov, oblikovanje terminologije ipd.) in oblikovanje vzorcev pravniških besedil¹ pa se je začelo po letu 1848, ko je bila slovenščina v danih družbenopolitičnih razmerah postavljena v poseben položaj, ki je predstavljen v nadaljevanju članka.

Status slovenščine v drugi polovici 19. stoletja

Za celostno razumevanje načrtnega razvijanja slovenskega jezika in s tem oblikovanja pravnih in pravniških besedil v slovenščini je treba najprej predstaviti vlogo slovenščine kot uradnega jezika v tem času, njen status ter rabo v uradih in med sodnim postopkom.

Slovenščina kot uradni jezik

Predpogoj za začetek načrtnega oblikovanja slovenskega pravnega jezika je bila ustavnopravna ureditev slovenščine kot uradnega jezika, ki je bila povezana z nastankom programa *Zedinjena Slovenija*², ta je ob zahtevi o odpravi dežel in oblikovanju Slovenije kot nove politične enote znotraj monarhije zahteval tudi enakopravnost slovenščine v uradih in

¹ Nadpomenka *pravni jezik* združuje tri različice pravnega jezika: jezik pravne norme, jezik pravne znanosti in jezik pravne prakse, ki se deli na *pravniški jezik*, ki ga uporabljajo pri svojem delu pravniki, različnih poklicev sodnik, tožilec, odvetnik ipd) in jezik nepravnikov, ki vstopajo oziroma sodelujejo v pravnih postopkih. Več o tem N. Novak (2006: 61–73).

² *Spomenico kranjskim stanovom* je 29. marca 1848 podpisalo 44 dunajskih Slovencev in v njej so zahtevali zaščito slovenske narodnosti na Kranjskem, Tržaškem, Goriško-Gradiščanskem, v Istri in v slovenskih delih Štajerske in Koroške. Zahteva po združenju Slovencev je bila izražena v oklicu *Mili bratje Slovenci*, ki sta ga v prvih dneh aprila 1848 na Dunaju podpisala pravnik Martin Semrajc in Anton Globočnik, objavljen pa je bil v *Novicah*. Dunajski Slovenci, ki so ustanovili društvo Slovenija, so 20. aprila 1848 sestavili program *Zedinjena Slovenija*, po katerem naj bi se Slovenija zavzemala za:

»1. *Obstoj avstrijskega cesarstva kot vstavne vladavine slavnega Habsburg-Lorenskiga rodu /.../*

2. *Enakopravnost vsih narodov avstrijskega cesarstva s popolnoma enakimi pravicami, kar pomeni, 'de se naš slovenski jezik v šole in pisarnice vpelje; de se opravila po uradih, uradne pisma, oznanila vsih postav in vkazov v slovenskim jeziku zgrade' /.../*

3. *De se, kakor hitro bi avstrijsko cesarstvo federativna država postala /.../ kranjski, štajerski, koroški in primorski Slovenci v eno deželo z imenom Slovenija sklenejo, ki bi imela za-se svoj deželni zbor.*

4. *Pristop Avstrije k nemški zvezi ne bodi dopušen drugači, kakor pristop države k državi z polnim obderžanjem avstrijske samostalnosti /.../«* (Orožen 1996: 231).

šolah. Za uresničitev navedenih jezikovnopolitičnih zahtev je bil nujen enoten in zvrstno oblikovan slovenski jezik, kar pa slovenščina v tistem času ni bila (Orožen 1996: 259). Šele priznanje slovenščine kot uradnega jezika z oktroirano ustavo leta 1849, ki je predpisala enakopravnost vseh jezikov v habsburški monarhiji ter izhajanje splošnega uradnega lista in deželnih uradnih listov v njih³, je slovenskemu jeziku zagotovilo najrazličnejše jezikovnostatusne odločilne formalne govorne položaje, ki jih je do tedaj opravljala po statusu močnejša nemščina (Stabej 1998: 31).

Status in raba slovenščine v uradih

Kljub zakonsko zagotovljeni enakopravnosti vseh nenemških jezikov v habsburški monarhiji in ukazu vlade, ki je uradnikom veleval, naj se naučijo deželnega jezika, so uvajanje slovenščine v urade še vedno ovirale deželne vlade in oblasti, tako da se je po letu 1848 večinoma uradovalo po starem – na Tržaškem, Goriško-Gradiščanskem in v Istri v nemščini in italijanščini, na Štajerskem samo nemško, na Kranjskem pa je uradovanje v slovenščini marsikje naletelo na odpor. V slovenščini so sicer že leta 1848 začeli izhajati deželni zakoniki in vladni listi za Kranjsko, leto kasneje pa tudi za Štajersko in Koroško, vendar se je ta v uradih zaradi neusposobljenosti uradnikov⁴ največkrat uporabljala samo pri ustnem sporazumevanju. Pri deželnih oblasteh je odpor do slovenskega jezika izhajal tudi iz prepričanja, da so nenemški jeziki premalo razviti za rabo v upravnih in sodnih postopkih (Serše 1982: 18–19).

Po 31. decembru 1851, ko so bile preklicane politične pravice iz oktroirane ustave, se je ustavno življenje v habsburški monarhiji uredilo šele leta 1861 (Vilfan 1961: 213), slovenščina pa se je tudi po tem letu v uradih le počasi uveljavljala. Konec leta 1861 so slovenski poslanci državnega zbora izročili Schmerlingu spomenico z zahtevo po enakopravnosti slovenščine v šolah in uradih, vendar nanjo niso dobili pravnega odgovora. Vse je ostalo enako, kot je bilo že prej – enakopravnost, zagotovljena v ustavi, je bila pogosto odvisna od jezikovnega znanja uradnikov in njihove dobre volje (Serše 1982: 18–19)⁵.

Uradovanju v slovenščini je primarne temelje postavil šele upravni odlok pravosodnega ministra, ki je izšel 5. marca 1862 in je za ozemlja višjih deželnih sodišč v Gradcu in Trstu, naseljena s Slovenci in Hrvati, določal:

1. Sodišča morajo, kadar poslujejo s strankami, ki so zmožne samo slovenščine, zapisovati izpovedi obdolžencev in prič v slovenščini ali v njej vsaj zapisati v zapisnik odločilne stavke izpovedi.

2. Zapisniki o prisegah ali vsaj obrazec prisege mora biti vstavljen v zapisnik v slovenščini.

3. Sodišča si morajo prizadevati, da so sodniki, državnopravni uradniki in zagovorniki pri kazenskih obravnavah zoper obdolžence, ki so zmožni le slovenščine, tudi sami popolnoma večji slovenščine, tako da je mogoče obravnavo voditi v »slovanskem« jeziku ter v istem jeziku objavljati tudi sodbo in po možnosti tudi njene razloge.

³ Cesar je 4. marca 1849, istega dne kot oktroirano ustavo, izdal tudi patent, s katerim je uvedel izhajanje splošnega uradnega lista in deželnih uradnih listov v »nacionalnih jezikih« (Kranjc 1992: 118). Isti dokument je odredil tudi ustanovitev slovenskega državnega zakonika, s čimer je vlada prvič uradno potrdila poimenovanje »slovenski jezik« (Priatelj 1955: 76–77).

⁴ Iz tedanjih razpisov v dnevnem časopisju je razvidno, da so deželne oblasti namenoma zaposlovale uradnike, ki niso bili večji slovenščine – še leta 1853 je bilo pri reorganizaciji upravne službe med razpisanimi pogoji zahtevano popolno znanje nemščine in le osnovno znanje slovenščine (Serše 1982: 18–19).

⁵ Že leta 1861 sta kranjski deželni zbor in odbor v svojem opravnem redu sprejela, da mora biti predlog, izrečen ali zapisan v slovenščini, formuliran v istem jeziku tudi v zapisniku. Pravilo o slovenski in nemški objavi je veljalo tudi za stenografske zapisnike, vendar se ni izvajalo dosledno. Na to se je leta 1863 na osmi seji deželnega zbora pritožil poslanec Lovro Toman, ki je zahteval, naj se določbe, ki so bile sprejete že leta 1861, tudi upoštevajo (Serše 1982: 18–19).

4. V omenjenih pokrajinah je treba sprejemati slovenske vloge in jih, kolikor je mogoče, reševati v slovenskem jeziku.

5. Dopušča se, da se po potrebi pripravijo tiskovine za pozive vseh vrst, varstvene dekrete, obljubne zapisnike, smrtovnice, oklice in manjše odloke (Melik 1982: 20).

Iz navedenega upravnega odloka je razvidno, da so vse zahteve izražene z neobvezujočimi formulacijami (*po možnosti, naj se, kolikor je mogoče* itd.), kar se je izražalo tudi v praksi, kjer je bilo njihovo izvrševanje še vedno odvisno od razmer na posameznih sodiščih, od jezikovnega znanja ter dobre volje uradnikov in sodnih oblasti, od nasprotovanja in moči nemških nacionalnih krogov, od vztrajnosti strank in njihovih zastopnikov, od političnega boja v parlamentu, deželnih zborih itd.⁶ V desetletju 1868–1878 (s krajšim presledkom 1870–1871) so potekali najhujši boji proti slovenskim narodnostnim težnjam, kar se je kazalo tudi v rabi slovenščine. Tako je npr. kranjski deželni zbor leta 1870 na svojem območju slovenščini priznal status uradnega jezika, leta 1877, ko je bila v zboru nemška večina, pa se je za tri leta v urade spet vrnila nemščina (Serše 1982: 18). 2. julija 1880 so slovenski prvaki pri deželnem predsedniku Andreju Winklerju zahtevali, naj začnejo uradi poslovati slovensko, vendar pa je do sprememb prišlo šele, ko je kranjski deželni zbor 20. novembra 1890 sklenil, da bodo vsi uradi v krajih s slovenskim prebivalstvom delovali le v slovenskem jeziku (Serše 1982: 18–19). S tem je bil v Ljubljani in na Kranjskem viden napredek, na Štajerskem, Koroškem, Tržaškem, Goriško-Gradiščanskem in v Istri pa kljub vsem zakonskim določilom slovenščine še vedno niso uporabljali.

Slovenščina kot jezik sodnega postopka

Šele z rabo slovenščine v okviru sodnega postopka se začne razvijati pravniški jezik v praksi. Pravna podlaga za rabo slovenščine v sodnih postopkih je bila določena že v 13. členu *Občega sodnega reda* iz leta 1781, ki je določal, da lahko stranke in zastopniki v svojih govorih v sodnih postopkih uporabljajo »v deželi običajen jezik«.⁷ Po tem zakonu se je slovenščina uporabljala pri ustnih sodnih postopkih, kadar stranke niso razumele nemškega jezika, vendar pa je treba poudariti, da je imela samo vlogo sporazumevalnega jezika, medtem ko so bili uradni zaznamki, pravniška besedila in obrazci v nemščini (Novak 2006b: 229). Oktroirana ustava iz leta 1849 je predpisala enakopravnost vseh jezikov in v dobi njene veljavnosti so 29. oktobra 1850 z upravnim odlokom priznali »slovanski« jezik kot sodni jezik na Kranjskem in v slovenskih sodnih okrajih. Razmere so se spremenile 31. decembra 1851, ko je bila s silvestrskim patentom ukinjena oktroirana ustava, s čimer je bila odpravljena svoboda tiska, prepovedana so bila vsa politična društva, prenehal je izhajati državni list v slovenščini⁸ in za »notranji uradni jezik« je bila spet proglašena nemščina.

20. oktobra 1866 so določili, da velja upravni odlok pravosodnega ministra iz leta 1862 tudi za civilni sodni postopek, kar je pomenilo, da so bile takrat dopustne tudi tožbe v »slovanskem« jeziku, vendar pa so bile v praksi redke. Prva končna obravnava v slovenskem jeziku je bila opravljena junija 1867 v Gradcu – obtoženka je bila prekmurska Slovenka, zagovornik pa Radoslav Razlag (Melik 1982: 20) –, vendar pa je treba poudariti, da so bili sodni obrazci in dokumentacija o postopku v nemščini.

5. septembra 1867 je za sodišče vojvodine Kranjske izšel ministrski odlok, ki je določal, da so za osebe, ki znajo le slovensko, v sodnih postopkih zapisniki o prisegah, še posebej

⁶ Oblikovanje in raba posameznih pravnih besedil sta se razlikovala. Zapisniki zaslišanj obtožencev in prič v kazenskih zadevah so se že od nekdaj in marsikje zapisovali v slovenščini, kot jezik sodišča pa se je ta uveljavljala počasi, in sicer vse težje in počasneje, čim višje je bilo sodišče (Melik 1982: 20).

⁷ To določilo je omogočalo veliko različnih interpretacij, Nippl npr. leta 1844 definira »jezik, običajen v deželi« kot jezik, ki ga uporablja sodna oblast, kar je v praksi pomenilo, da so pričakovali, da bo slovenski kmet v govoru pred sodiščem uporabljal sodno običajen nemški jezik (Vilfan 1988: 451).

⁸ Načelo enakopravnosti jezikov je iz zakonov izginilo že leta 1850 (Kranjc 1998: 173).

prisežni obrazci, zapisniki o zaslišanju obdolžencev in prič v kazenskih zadevah, v slovenščini obvezni, ne le zaželeni oziroma opravljeni »po možnosti«, kot je bilo formulirano v odloku iz leta 1862. Vlada je podpirala rabo slovenščine v postopkih, če stranke niso znale drugega jezika, prošnjam strank, ki so znale nemško, vendar so si želele obravnave v slovenščini, pa ni prisluhnila.

Do sprememb v boju za enakopravnost slovenščine in dejanske rabe slovenskega jezika v praksi je prišlo v času Taaffejeve vlade, ko je pravosodni minister Pražák 18. aprila 1882 za območje višjega deželnega sodišča v Gradcu s slovenskim prebivalstvom (Kranjska, okrožno sodišče Celje, več okrajnih sodišč na Koroškem) izdal odlok (t. i. Pražákové jezikovne reforme), s katerim ni uvedel nobenih novih pravil glede rabe slovenskega jezika, temveč je le opozoril na starejše predpise in naročil sodiščem, naj uredijo rabo slovenskega jezika med sodišči in strankami na Kranjskem in Štajerskem, kjer živijo Slovenci. Pričakoval je, da se bodo uradniki, ki so službovali v tistih krajih, čim prej naučili slovenskega jezika, in opozoril, da morajo sodišča sprejemati vloge v slovenščini in da lahko v istem jeziku izdajajo tudi sodbe. Pražák ni ukazal le rabe slovenščine za stranke, ki niso znale nemščine, ampak tudi za tiste, ki so si kljub znanju nemščine želele uporabljati slovenščino. Med leti 1895 in 1896 je bilo s Kleinovo reformo izdanih pet zakonov, s katerimi sta bila na novo urejena civilni in izvršilni postopek, večjo veljavo pa je dobil tudi ustni postopek. Kljub vsemu nova »civilnoppravna« zakonodaja še vedno ni prinesla enakopravnosti jezikov v civilnih postopkih, saj so bili z na videz nepomembnim dodatkom k novemu zakonu razveljavljeni vsi predpisi, ki so se nanašali na jezik sodnega postopka, v veljavi pa je ostal 13. člen *Občega sodnega zakona* iz leta 1781. Tako se je v tem času slovenščina na posameznih deželnih sodiščih uporabljala različno – njeno rabo so pogojevale kadrovske razmere, politični interesi in moč nasprotnikov rabe slovenskega jezika. Višje deželno sodišče v Trstu je v prizivnih sodnih postopkih med slovenskimi strankami razpravljalo v slovenščini, višje deželno sodišče v Gradcu je v prizivnih obravnava sicer obravnavalo slovenske spise ter je moralo dopuščati govore odvetnikov in strank v slovenščini, sicer pa je postopek do sodbe opravilo v nemščini in je za stranko v slovenščino prevedlo le odločitev sodišča. Hkrati so bili na istem sodišču v kazenskem postopku interni spisi od orožniške ovadbe naprej v nemščini, v njej pa so potekale tudi prizivne razprave. Na Koroškem in Štajerskem po letu 1888 sodni postopki v slovenščini skoraj niso bili izvedljivi, saj zaradi kadrovske politike pravosodnega ministrstva tam ni bilo dovolj slovenskih sodnikov (Zorn 1988: 492). 26. maja 1888 je pravosodno ministrstvo grajalo dejstvo, da se pripravljajo zapisniki v nemškem ali italijanskem jeziku, tudi če je bila stranka zaslišana v slovenskem jeziku, in poudarilo, da se morajo najpomembnejši deli izpovedi zaslišane stranke zapisati v slovenščini.

Tudi *Slovenski pravnik* navaja leta 1889 več primerov kršitev glede rabe slovenščine na sodiščih (Zorn 1988: 494), zaradi navedenih razmer pa so slovenski poslanci v državnem zboru maja 1892 na pravosodnega ministra naslovili tudi interpelacijo, vendar nanjo niso dobili odgovora. Leta 1894 je na Dunaju izšla *Nemško-slovenska pravna terminologija*⁹, s katero naj bi bile po mnenju zagovornikov slovenskega jezika odpravljene vse ovire za rabo slovenščine v sodnih postopkih in za izdajanje odločb v njej, v praksi pa kljub temu ni bilo opaznih sprememb. 6. junija 1898 so slovenski in istrsko-hrvaški poslanci poslali pravosodnemu ministru Ruberiju peticijo, v kateri so zahtevali ustanovitev višjega deželnega sodišča v Ljubljani, s čimer bi se zagotovila enakopravnost slovenskega jezika, za to pa so se zavzemali tudi na prvem shodu slovenskih odvetnikov in notarjev (17. julija 1898).

Obvezna določila glede rabe slovenščine so se do leta 1900 upoštevala samo na Kranjskem in v primerjavi z ostalimi slovenskimi mesti je bil v Ljubljani opazen napredek

⁹ Izdalo jo je društvo *Pravnik*, urednik je bil Janko Babnik, njegove popravke pa je pregledal tudi Karel Štrekelj, drugi urednik slovenske izdaje državnega zakonika.

(Zorn 1988: 486), medtem ko je iz člankov *Slovenskega pravnika*, objavljenih v tistem času, razvidno, da se na sodiščih v drugih slovenskih krajih slovenščina tudi po letu 1900 ni uporabljala v zahtevnejših formalnih govornih položajih, kaj šele da bi bila enakovredna nemščini¹⁰.

Razvijanje slovenskega pravnega jezika

V okviru opisanih družbeno-političnih razmer, ki so bile slovenščini naklonjene bolj kot v prejšnjih obdobjih, se je z novimi zahtevnejšimi formalnimi govornimi položaji začel oblikovati tudi slovenski pravni jezik. V primerjavi z drugimi slovenskimi mesti (z Gradcem, s Celovcem in Trstom) je mogoče v drugi polovici 19. stoletja osrednjo vlogo pri razvijanju pravnega jezika pripisati Ljubljani, ki je v tem času izstopala po pogostnosti rabe slovenščine v formalnih govornih položajih, kar je pripomoglo k okrepljeni prevajalski dejavnosti, organiziranju pravnih predavanj v slovenščini, ustanavljanju pravnih društev in izdajanju pravniških publikacij (Novak 2006b: 229), vse to pa je spodbujalo in omogočalo rabo slovenskega jezika v pravni praksi.

Oblikovanje prvih vzorcev pravniških besedil v slovenščini (1850–1900)

Načrtno tvorjenje in izdajanje pravnih besedil v slovenščini se je začelo po letu 1848, ko je slovenščina postala eden od uradnih jezikov AO, prvi besedilni vzorci pravniških besedil pa so se izoblikovali šele leta 1862, ko je bilo konec neoabsolutizma in so bili 15. marca 1862 (z zakonom o rabi »slovanskega« jezika na ozemlju, kjer živijo Slovenci) z upravnim odlokom predpisani zapisniki in vzorci teh v slovenščini, prav tako pa sprejemanje in reševanje vlog, ki so jih stranke oddale v slovenskem jeziku. Radoslav Razlag je istega leta iz nemščine prevedel nekaj vzorcev za pisma in tožbo ter tako v prvem zvezku *Slovenskega Pravnika* izdal prve načrtno oblikovane besedilne vzorce pravniških besedil v slovenščini. Leta 1866 je zahteva po sprejemanju vlog in reševanju teh v slovenščini obveljala tudi za civilni sodni postopek, s čimer je bila raba slovenskega jezika dovoljena tudi pri civilnih tožbah, v praksi pa je bila še vedno odvisna od jezikovne zmožnosti in dobre volje uradnikov ter se je omogočala le strankam, ki niso znale nemško, ne pa tudi tistim, ki so si sodnega postopka v slovenskem jeziku zaradi kakršnih koli razlogov želele. Leta 1867 je Radoslav Razlag v Gradcu dosegel in izpeljal prvo končno sodno obravnavo v slovenščini, zapisniki, službeni zaznamki in odločitev sodišča pa so bili v nemščini.

5. septembra 1867 je na Kranjskem začel veljati ministrski odlok, ki je določil, da so prisežni obrazci in zapisniki o zaslišanju obdolžencev in prič v kazenskih zadevah v slovenščini za sodišče vojvodine Kranjske obvezni, vendar pa ga zaradi razmer, ki rabi slovenskega jezika niso bile naklonjene, v praksi niso začeli izvajati. Sodišča so sicer sprejemala vloge, ki so jih odvetniki napisali v slovenščini, in priče so lahko odgovarjale v slovenskem jeziku, službeni zaznamki sodnikov in drugih sodnih uslužbencev pa so bili še vedno v nemščini. Čeprav **J. Melik** (1982: 20) navaja, da je »med arhivskim gradivom sodišč iz tega časa mogoče zaslediti že veliko vlog in njihovih rešitev v slovenščini«, je treba poudariti, da v tistem času pisanje tovrstnih besedil v slovenskem jeziku ni bilo splošno uveljavljeno. Pisali so jih le odvetniki, ki so dovolj dobro obvladali slovenski jezik in so se zavzemali za njegovo enakopravnost in enakovrednost z nemščino (npr. Radoslav Razlag, Alfonz Moschè ipd.). Prav tako so na sodiščih v slovenščini sicer zasliševali priče in

¹⁰ Še leta 1914 je *Slovenski pravnik* poročal, da je koroška deželna vlada 24. maja 1913 zavrnila ugovor dveh slovenskih volivcev iz Spodnjega Pliberka, ki sta se pritožila, ker je vladni komisar med občinskimi volitvami izdal razglase le v nemščini, medtem ko so bili do takrat volilni razglasi dvojezični. Pritožba se je sklicevala tudi na rzsodbo sodišča iz leta 1908, po kateri je bila slovenščina na Koroškem »običajen deželni jezik« (Zorn 1988: 494). Vrhovno sodišče v Gradcu ni niti do razpada monarhije (1918) začelo izpolnjevati svoje dolžnosti iz 27. paragrafa patenta iz leta 1850, po katerem bi morale sodišče svoje odločbe izdajati v slovenščini, ki je veljala za enakopravni jezik (Zorn 1988: 494).

obtožence, ki niso razumeli nemško, zapisnike pa so marsikje še vedno pisali v nemščini. Čeprav v tem obdobju obstajajo rešitve vlog v slovenščini, to še ne pomeni sodnega postopka v tem jeziku – delovni oziroma »notranji« jeziki sodišč je bila namreč nemščina in v njej so se pisale obrazložitve odločitve sodišča, službeni zaznamki in dokumentacija o postopkih, v slovenščino pa se je prevedla le odločitev sodišča. Med gradivom sodišč iz tega časa, ki sem ga v Arhivu RS pregledala za doktorsko disertacijo, so ohranjena le redka besedila v slovenščini, – potrdila, ki so jih izdajale slovenske ustanove, računi slovenskih obrtnikov in trgovcev ipd. –, ki so v vseh primerih samo priloge kazenskih in civilnih sodnih besedil v nemškem jeziku.

Do prelomnice pri oblikovanju besedilnih vzorcev pravniških besedil v slovenščini je prišlo leta 1882, ko so bile 18. aprila vpeljane tako imenovane Pražákove jezikovne reforme. Minister Pražák je od uradnikov zahteval tvorjenje besedil v slovenščini, zato so se na sodiščih za rabo v civilnem in kazenskem sodnem postopku izoblikovali dvojezični obrazci v nemščini in slovenščini, ki so se na Kranjskem začeli uporabljati v osemdesetih letih, na sodiščih drugih dežel pa šele v zadnjih letih 19. stoletja.

Novo prelomnico pri tvorjenju pravniških besedil v slovenščini pomenijo ustanovitev društva Pravniki (1889), izid *Nemško-slovenske pravne terminologije* (1894) in Kleinova reforma (1895–1896), s katero so na novo uredili civilni in izvršilni sodni postopek. V tem času so natisnili »samostojne« sodne obrazce v slovenščini, ki so nadomestili prejšnje dvojezične nemško-slovenske obrazce. Ob upoštevanju kulturnozgodovinskih in političnih razmer, statusa slovenščine, oblikovanja pravnih besedil, razvoja slovenske pravne terminologije, gradiva, ki je ohranjeno v Arhivu RS, in zastopanosti različnih vrst pravniških besedil je razvoj tovrstnih besedil v drugi polovici 19. stoletja mogoče deliti na tri obdobja:

obdobje oblikovanja prvih besedilnih vzorcev (1862–1879)

obdobje uveljavljanja slovenskih pravniških besedil (1880–1889)

obdobje dokončnega izoblikovanja pravniških besedil (po letu 1890)

V času od leta 1862 do leta 1879 so nastali prvi načrtno oblikovani besedilni vzorci pravniških besedil v slovenščini, ki pa so bili uporabnikom tuji in so jih v praksi le redko uporabljali. V Arhivu RS je med gradivom sodišč iz tega časa ohranjenih le malo besedil v slovenščini, to so potrdila, ki so jih izdajale slovenske ustanove, računi slovenskih obrtnikov, trgovcev ipd., ki so le priloge pravniških besedil v nemškem jeziku.

Po letu 1880 je opazno povečanje števila pravniških besedil v slovenščini – med arhivskim gradivom sodišč so zastopane različne vrste besedil, pri čemer je treba razlikovati besedila odvetnikov in notarjev ter besedila oziroma obrazce sodišč. Prva so napisana v slovenskem jeziku in so jih oblikovali slovenski odvetniki in notarji, ki so si prizadevali, da bi slovenščina postala nemščini enakopravna in enakovredna tudi v praksi. Med besedili odvetnikov (Alfonz Moschè, Ivan Tavčar itd.) so zastopane naslednje vrste pravniških besedil: pooblastilo odvetnika, vloga za tožbo, ugovor na odločitev sodišča, pogodba, oporoka ipd. Med besedila, ki so jih oblikovali notarji, sodijo npr. ženitne in druge pogodbe, zadolžnice, t. i. notarski akti, oporoke ipd. Besedila oziroma obrazci sodišč so bili v tem času v glavnem dvojezični, kar pomeni, da je besedilu v nemščini sledil prevod v slovenščino. Med arhivskim gradivom iz tega časa so zastopane naslednje vrste uradno-pravnih besedil: poziv, vročilnica, telegram, zapis o smrti oziroma smrtovnica ipd. Samo v slovenščini je ohranjen le zapisnik, ki je bil prvo pravniško besedilo, ki so ga zakonsko prepisali v slovenščini.

V tem času so bili službeni zaznamki sodišč in odgovori na vloge oziroma druga pravniška besedila slovenskih pravnikov še vedno samo v nemščini. Odgovor, ki so ga poslali

odvetniku, je bil najbrž preveden v slovenščino, medtem ko se je kot »notranji« oziroma delovni jezik sodišč uporabljala nemščina.

Po letu 1890 se je začelo novo obdobje oblikovanja pravniških besedil v slovenščini. V tem času se na sodiščih uveljavili »samostojni« slovenski obrazci, ki so nadomestili prejšnje dvojezične nemško-slovenske obrazce. Iz tega časa so se ohranila tudi samostojna pravniška besedila – notarski akt, obtožnica ipd., vendar pa so tudi ta opremljena s službenimi zaznamki v nemščini. V navedenih besedilih je redkejša raba dvojničnih poimenovanj, kar kaže na to, da je slovenska terminologija postajala uporabnikom vse bolj domača. Samostojno oblikovana besedila iz tega časa se po načinu izražanja ne razlikujejo bistveno od besedil iz prejšnjega obdobja, kar je glede na kratek časovni interval med njimi pričakovano. Kvaliteta posameznih besedil je odvisna od tvorca besedila, in sicer od njegove sporazumevalne in jezikovne zmožnosti v slovenskem jeziku ter od njegove motiviranosti za izražanje v slovenščini.

Zaključek

Druga polovica 19. stoletja je bila zaradi družbeno-političnih razmer, ki so bile slovenščini v razmerju do nemščine bolj naklonjene kot v prejšnjih obdobjih, prelomna za razvijanje pravnega jezika, njegove rabe v praksi in za oblikovanje pravniških besedil v slovenskem jeziku. V tem obdobju so v slovenščini ob državnem zakoniku in vladnem listu začele izhajati tudi različice deželnega zakonika v vseh slovenskih deželah, v okviru organizirane prevajalske dejavnosti pa je bilo vanjo prevedeno tudi nekaj zakonodaje (občedržavljanjski zakonik, kazenski zakonik, menično pravo itd.). Da bi slovenščina ob zakonsko predpisani enakopravnosti tudi dejansko postala enakovredna nemščini, sta ob sodelovanju pravnikov in jezikoslovcev v nekaj več kot štiridesetih letih izšli (1853 in 1894) kar dve pravni terminologiji, v katerih so bili postavljeni temelji slovenskega pravnega izrazoslovja.

Čeprav so že v tem času na slovensko pravno izrazje ob nemščini imeli enakovreden vpliv slovanski jeziki (še posebej srbščina, hrvaščina, češčina in ruščina), so bili prvi vzorci pravniških besedil oblikovani le po nemških predlogah, odvisnost od nemških besedilnih vzorcev, ki se najbolj očitno kaže v formalnih in skladijskih lastnostih teh besedil, pa je bila zanje značilna tudi po letu 1900 in se je do določene mere ohranila vse do danes.

Literatura

- Domej T.* Pliberška prisega iz druge polovice 17. stoletja. / T. Domej // Jezik in slovstvo. 1973/74. S. 255–257.
- Gestrin F.* Slovenska zgodovina 1792–1918 / F. Gestrin // Melik V. Slovenska zgodovina 1792–1918. Ljubljana: DZS, 1966.
- Koruza J.* Iz zgodovine uradne slovenščine. / J. Koruza // Jezik in slovstvo. 1973/74. S. 255–257.
- Kranjc J.* Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in Vladnega lista avstrijskega cesarstva. / J. Kranjc // Miklošičev zbornik / ur. Jože Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 1992.
- Melik J.* Slovenščina v pravosodju. / J. Melik // Iz roda v rod: Pričevanja o slovenskem jeziku / ur. V. Kološa. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije. 1982. S. 19–20.
- Novak N.* Komentar k vprašalniku o tvorjenju pravniških besedil. / N. Novak // Slavistična revija. 2006. 54/1. S. 61–73.
- Novak N.* Ljubljana in razvijanje slovenskega pravnega jezika (1850–1900) / N. Novak // Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi / ur. I. Novak Popov. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2006. S. 228–231.
- Orožen M.* Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. / M. Orožen. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1996.
- Pogorelec B.* Beseda o razstavi. / B. Pogorelec // Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku / ur. V. Kološa. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1982. S. 7–17.
- Prijatelj I.* Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina: 1848–1895 / I. Prijatelj. Ljubljana: DZS, 1995.
- Serše S.* Slovenščina v uradih po 1848. letu. / S. Serše // Iz roda v rod: Pričevanja o slovenskem jeziku / ur. V. Kološa. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1982. S. 18–19.
- Simič V.* Vloga društva Pravniki pri ustanovitvi Univerze v Ljubljani / V. Simič // Pravniki. 1988. 43/8–10. S. 494–501.
- Stabej M.* Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo / M. Stabej // 34. seminar slovenskega jezika literature in kulture / ur. E. Kržišnik. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1998. S. 19–33.
- Šinkovec J.* Ob stoletnici slovenskega pravniškega društva / J. Šinkovec // Pravniki. 1998. 43/8–10. S. 439–449.
- Vilfan S.* Pravna zgodovina Slovencev. / S. Vilfan. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilfan S.* Društvo Pravniki in njegovo glasilo v boju za slovensko uradovanje. / S. Vilfan // Pravniki. 1998. 43/8–10. S. 449–457.
- Zorn T.* Odmevnost jezikovnega vprašanja v listu Slovenski pravnik v letih 1871–1918. / T. Zorn // Pravniki. 1988. 43/8–10. S. 478–494.